

AJÁNLOTT IRODALOM

- CSIZMADIA ANDOR – KOVÁCS KÁLMÁN – ASZTALOS LÁSZLÓ: *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapest, 1987.
- DEÁK ALBERT: *A Parlamenti kormányrendszer Magyarországon*. Budapest, 1912.
- DOBOZI ISTVÁN: *A községi igazgatás kézikönyve*. 1–3. Budapest, 1898.
- GRÜNWALD BÉLA: *A közigazgatás feladatai*. I–IV. Budapest, 1889.
- HAJDÚ ZOLTÁN: *Magyarország közigazgatási földrajza*. Budapest – Pécs, 2001.
- KAJTÁR ISTVÁN: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai*. Pécs, 2001.
- KOZÁRI MÓNICA: *A dualista rendszer*. Budapest, 2005.
- LADIK GUSZTÁV: *Közigazgatásunk fejlődése 1867 óta*. Budapest, 1932.
- MEZEY BARNA: *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest, 1999.
- NAGY ERNŐ: *Magyarország közjoga*. Budapest, 1897.
- NAGY FERENC: *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve*. Budapest, 1909.
- PESTI SÁNDOR: *Az újkori magyar parlament*. Budapest, 2002.
- PÖLÖSKEI FERENC: *A magyar parlamentarizmus a századfordulón*. Budapest, 2001.
- RÉDEY MIKLÓS – LAKY IMRE: *Rendőrségi lexikon. Közrendészeti és büntetőjogi tudnivalók betűrendes Kézikönyve*. Budapest, 1909.
- RÉNYI JÓZSEF: *A gyűlekezeti jog*. Budapest, 1900.
- SZIVÁK IMRE: *Országgyűlési képviselőválasztás és curiai bíraskodás codexe*. Budapest, 1901.

NAGY ANDREA

A házasság intézménye a dualizmus utolsó két évtizedében

„Mielőtt megházasodsz, tartsd jól nyitva a szemed, utána viszont tartsd félig csukva.”
Benjamin Franklin

Valóban ez lenne a boldog házasság titka? Megfogadják-e az emberek ezt a bölcsességet? Szüleink, nagyszüleink, dédszüleink korában jobban ismerték-e a szerelem és a házasság titkát, mint mi ismerjük? Hiszen „divat” a házasság napjainkban is, minden ellenkező híreszteléssel szemben. Azonban a házasságok felbontása is – soha sem volt mértékben? – reneszánszát éli, és talán nem hiábavaló visszatekinteni a múltba, hátha lhatunk valamit a régiektől – ők hogyan éltek meg magánéletüket. Vajon boldogabb házasságok kötöttek száz évvel ezelőtt, mint manapság? A mostanság hangoztatott „elanyagiasodott világ” tehet-e valóban arról, hogy oly sok életközösség megy tönkre? A kérdések megválaszolására menjünk vissza az időben dédszüleink korába, a „boldog békeidőkbe”, a megsárgult fényképekről visszatekintő Monarchiába...

A házasság lényege a mai kor fogalmai szerint a két, egymást szerető ember életközössége, amely a házaspár érzelmi összetartozását, az egymás iránti bizalmat és a biztos támaszt fejezi ki, és amely a gyermekek felnevelésének ideális és szükséges hátterét is adja, adhatja. A hajdani vallásos alapokon nyugvó társadalomban a házasság a családhoz vezető út első lépcsőfoka is volt. A valóság azonban sokszor rácsfolt erre az ideális elképzelésre. Sokszor

a felek a megromlott kötelékből csak az elválás által tudnak és tudtak szabadulni, sőt, nem egyszer életük biztonságának letéteményese a házasság felbontása. A válás lehetősége azonban nem állt mindig rendelkezésre. Gyökerei régről erednek, de igazán csak a 19. században kerül az érdeklődés középpontjába, a modern polgári államok kialakulásának idején.

A 19. század liberális áramlatai az addig tisztán egyházi kézben lévő házassági jogot sem hagyták érintetlenül, az állam hatáskörébe utalva az érvényes kötés jogát. Maga a kérdés egy sokrétűbb probléma egyik részét képezte: az egyházi és az állami hatáskör elválasztását. Először a házassági jog, illetve házassági jogok rendszerét, azok fejlődését követjük nyomon, lévén az egyháznak „kizárólagos” joga volt a házasságok megkötése – kérdés, hogy mennyire volt a sajátja. A hangsúlyt a dualizmus korára kerül, hiszen Magyarországon ebben az időszakban válik szükségessé az addigra kaotikussá vált házassági jogok rendezése. Ezt a rendezést csakis az államhatalom vihette véghez. A kérdés végére 1894-ben kerül pont a házassági törvény, közkeletűbb nevén a polgári házasság, vagyis a XXXI. törvénycikk megalkotásával. Igazi jelentősége nem a házasságkötésben, hanem éppen annak felbontásában mutatkozott meg.

Izgalmas és érdekes példákon – válópereken – keresztül nyerhetünk bepillantást dédszüleink, tágabb értelemben a dualizmus korának mindennapjaiba. A bemutatott perek a Budapest Fővárosi Levéltárban találhatóak. A ránk maradt válóperek zöme hiányos, legtöbbször csak az ítéletpéldány maradt fenn. A legtöbb információt a lehető legteljesebben fennmaradt perekből nyerhetjük, amelyeknél a felperes keresete, a tanúkhöz intézett kérdések, és legfőképpen a tanúvallomások is megtalálhatóak. A konkrét perek ismertetésénél megpróbáljuk a legtöbb helyen megszólaltatni a perben résztvevőket – ilyenkor a szöveg a korabeli helyesírásban olvasható. Az iratokban néhol található hiányosságot, de főképpen az olvashatatlanságot lábjegyzetekben olvashatják.

A Imány csak néhány kiragadott példát tartalmaz, amelyek tovább színesítik a dualizmus társadalmáról bennünk kialakított képet. A téma még rengeteg kutatási lehetőséget rejt magában, hiszen eddig csak néhány Imánykötetet adtak ki, ezeket a kérdéseket vizsgálva.

A házasság fogalma a katolikus egyház szerint

A Biblia alapján a szüüzesség, az önmegtartóztatás az emberi élet magasabb formája, mint a házasság. Ezt sugallja Pál apostol, bár rögtön hozzáteszi, hogy a házaselet sem bűn, de elsődleges célja a paráznaság megakadályozása és a gyermekek nemzése – a házastársak lelki harmóniáját a háttérbe szorítva. A katolikus egyház századokon keresztül tartotta magát ehhez a felfogáshoz. A társadalom, az emberi együttélés elképzelhetetlen a férfi és a nő életközössége, vagyis a család nélkül, aminek egyik sarokköve az erős érzelmi kötelék.

Az egyházjog – más néven kánonjog – házasság és család fogalma különbözik a világi jog meghatározásaitól. A kánonjog a saját fogalmai közé, azaz a szentségi jog rendszerébe illesztette be ezeket az intézményeket. A kánonjog nyomán különbséget kell tenni a házasság megkötése és a már megvalósult házasság között. A házasság megkötésekor a jegyesek egymásnak szolgáltatják ki a házasság szentségét, és nem az egyház szolgálja. Ugyanis sehol sincs bibliai utalás arra, hogy keresztyének házassága csak az egyház színe előtt létesülhet. Azonban az egyház fokozatosan megszerezte a jogot arra, hogy érvényesek csak a saját feltételei szerint kötött házasságok legyenek. Az esketés után a házastársak a testi kapcso-

lattal teszik teljessé házasságukat. A házasság tehát egy sajátos szerződés, és az érvényesen megkötött házasság megszüntetésére az isteni rendelés alapján nincs lehetőség sem a felek akaratából, sem pedig valamely közhatalom közreműködésével.

Az érvényesség és a bontó okok

A tridenti zsinat (1545–1563) határozta meg a házasság érvényességi kellékeit. Itt mondták ki, hogy a kihirdetés mellőzése érvénytelenséget von maga után, és csak katolikus pap és két tanú előtt kötött házasság tekinthető érvényesnek. Az egyházjog nem ismeri a válást. Az érvényesen megkötött és elhalt házasság felbontására nincs lehetőség. Két kivételt azonban említ a Biblia: az el nem halt házasság az egyik vagy mindkét fél kérésére felbontható, szüzességi fogadalom mellett, ha legalább az egyik fél megkeresztelkedett. Egy másik lehetséges eset a „privilegium paulinum”, a páli privilégium: „Ha pedig a hitetlen elválnak, ám válják el; nem vettetett szolgaság alá a keresztyény férfiú, vagy asszony az ilyen dolgokban.” Vagyis felbontható két meg nem keresztelt házassága, ha az egyik megkeresztelkedik, és kéri a felbontást. Az ilyen házasság azonban nem bomlik fel automatikusan, mert a fenti idézetben az is olvasható, hogy a hívő fél megszenteli a házasságban a hitetlent. Tehát a vegyes házasság ugyancsak szentség. A hangsúly a fél vagy felek kérésén van, indoka pedig a hívő fél hitének védelme – hiszen a vegyes házasságban ez gyengülhet. Ekkor a megkeresztelt új házasságot köthet. Mást takar a „divortium a vinculo matrimonii”, vagyis a ’válás a házassági kötelékből’. A kifejezés két fogalmat jelent: az érvénytelenítést és a különélést. Az érvénytelenítés, vagy semmissé tétel azt nyilvánítja ki, hogy az adott házasság soha nem is létezett, míg a különéléssel a házasság fennmarad, csak a vele járó kötelezettségek szűnnek meg – tehát újabb házasságra nincs mód.

A házasságot érvénytelenítő akadályok is a kánonjog részei. Ezeken belül megkülönböztetjük az isteni jog alapján fennálló akadályokat – ezek kiküszöbölhetetlenek –, és a hatóság által kinyilvánított egyházjogi akadályokat – ezek alól felmentés (dispensatio) adható. A házasságot érvénytelenítő akadályok sokfélék és sokrétűek, ráadásul a rokonság fogalmába nemcsak a vérrokonság tartozott bele, hanem az ún. lelki rokonság is. Lelki rokonok lettek a kereszt- vagy bérmaszülők a kereszttel, bérálttal (protestánsoknál, akik a konfirmációnál tevékenyen részt vettek). Az egyik vagy mindkét fél beleegyezésének hiánya – vagyis a kényszer – is érvénytelenítette a kötést. Mivel a házasság fő célja gyermekek nemzése, az impotencia (nőstehetetlenség) házassági akadálynak számított. A házasfelek köteleességekkel is tartoznak egymásnak: ilyen a házastársi együttélés, amelyet törvényes okok esetén örökre, vagy csak ideiglenesen is felfüggeszthetnek. A különélés hivatalos neve „separatio a mensa et thoro”, az ’ágytól és asztaltól való elválasztás’.

A vegyes házasságok dolgában azonos módon gondolkodott katolikus és protestáns fél egyaránt. A valláskülönbség csak tiltó akadály a keresztyény vallásokban. Ha vegyes házasságot kötnek, az érvényes. Természetesen a protestánsok megpróbálták a más vallású felet megnyerni saját vallásuknak, de ha erre nem volt remény, legalább a születendő gyermekeket kérte a református egyház. Az állami törvényalkotás tulajdonképpen a keresztyény felekezetek közötti közvetítő szerepét játszhatta csupán, egészen az 1894: XXXI. törvény becikkelyezéséig.

Magyarországon az egyházi jogok körülhatárolásának igénye már II. József uralkodása

alatt megjelent, bár a kísérlet elbukott. A Habsburg-tartományok annyiban tértek el az irányadó francia példától, hogy itt a katolicizmus az uralkodók támogatását is élvezte. Miután a józsefi kísérlet meghiúsult, a katolicizmus újult erővel támadta a protestánsok kiharcolt jogait, de régi hegemoniáját nem tudta visszaszerezni. Az államhatalom részéről pedig egyre erősödő nyomásnak volt kitéve. Ferenc József hiába próbálta elodáztatni a reformokat, idővel önellentmondásba került. Egyrészt a Monarchia első embereként az állam szempontjait próbálta érvényesíteni a pápasággal szemben, másrészt személyes meggyőződésből, hívó katolikusként a társadalom alsóbb rétegeiből induló, reformokat követelő igényeket hátrította. A házassági jog kérdése volt az a pont, ahol az ellentétes érdekek összeecsaptak, és a század végére megkerülhetetlen problémát jelentettek.

A kialakult kaotikus viszonyok miatt halaszthatatlanná vált a házassági jog rendezése. A Monarchia korában egyszerre nyolc felekezeti jog élt egymás mellett, részben eltérő házassági jogszokásokkal:

- a) a római katolikus kánonjog,
- b) a protestáns egyházban a házassági nyílt parancs,
- c) az erdélyi református egyház házassági joga,
- d) az erdélyi evangélikus egyház 1870-ben kihirdetett házassági szervezete,
- e) a görögkeleti egyházban az 1868: IX. törvénycikk szerint is meg hagyott szervezet,
  - a románoknak a Pravila és Pidalion,
  - a szerb egyháznak a Kormcsaja Kniga,
- f) az unitáriusok 1889-ben elfogadott házassági törvényei,
- g) a magyar izraeliták 1863. évi kancelláriai rendelete,
- h) az erdélyi és a fumei izraelitákra pedig az OPTK volt irányadó.

A dualizmus korabeli közélet neves szereplői, mint például Irányi Dániel, Trefort Ágoston vagy Deák Ferenc, egyetértésre jutottak tehát abban, hogy elkerülhetetlen egy egységes házassági jogrendszer kialakítása. A polgári házasságkötés módját illetően további kérdésként merült fel, hogy az állam milyen mértékben csonkíthatja az egyház jogkörét. A kötelező polgári házassággal ugyanis teljes mértékben elvesztené az egyház a házasságkötéshez való jogát. Ezt a lépést a korabeli kormányzat félt megtenni, hiszen a kapitalizálódásnak még csak a csírái mutatkoztak Magyarországon, és azok is a továbbélő feudális keretek között tűntek fel. A feudális hagyaték egyik legfontosabb tartópillére pedig a katolikus egyház. A kötelező forma egyelőre kivitelezhetetlennek tűnt.

Mérsékeltabb megoldásnak látszott az önkéntes, fakultatív forma. Eszerint a felek dönthetnének arról, hogy a saját egyházuk, vagy pedig az állam előtt lépnek egymással életközösségre. A kor eszméjének megfelelően liberális megoldásnak tűnik, de az adott viszonyok között csak növelte volna a zavart, hiszen a már létező nyolc forma mellé még egy kilencediket kapcsolt volna. Támogatókra sem igen talált ez az elképzelés. Sokkal inkább a kiegészítő vagy szükségbeli megoldásként definiálható forma, amely jobban megfelelt volna a liberális, de még konzervatív alapokon álló magyar politikai elit elgondolásainak. Az állam abban az esetben kötné meg a házasságot, ha a felek között házassági akadály áll fenn, pl. valláskülönbség, reverzális adásra kötelezés, vagy áttérés megtagadása miatt. Amennyiben ilyen akadály nincsen, a felekezeti jogoknak megfelelően jöhetne létre a házasság. Ez a megoldás azonban egy újabb, fontos és még megoldatlan kérdésre irányította a figyelmet, nevezetesen az izraelita vallás recepciójára.

Ha a polgári házasságkötési forma megvalósul, az anyakönyvezetés is az állam kezébe

kerül. Az egyház jogai mindenképpen sérülnek, bármelyik megoldás is valósul majd meg. A bécsi kormányzat, főleg politikai okokból, nem mert és nem akart konfrontálódni a magyar katolikus klérussal – erre utal a kis lépések politikája a házassági jog terén. A parlamentben kibontakozó vita talán kevés lett volna önmagában ahhoz, hogy még a századforduló előtt megoldások szülessenek az egyre-másra felszínre kerülő problémákra. Hiszen eddig is sikerrel söpörte félre az ellenzők tábora a képviselőházban a különböző javaslatokat. Az ún. elkeresztelési rendelet kibocsátása 1890-ben viszont olyan nagy visszhangot keltett a társadalom rétegeiben, hogy immár tudni lehetett: nincs visszaút a reformok elől.

Ez az eljárás volt a jéghegy csúcsa, ezt a törvénycikket a magyarországi kultúrharc kezdőpontjaként tarthatjuk nyilván, de a robbanás csak 1890-ben, Csáky Albin már említett rendeletével következett be.

A törvények megalkotása – kormányválsággal színezve

A kormány 1892 májusában bejelentette a vegyes házasságokból származó gyerekek számára a részleges anyakönyvezést. A törvény előkészületei a végéhez közeledtek. Szeptember-október folyamán már a tárgyalás fázisába jutottak a kötelező polgári házasságról, az általános polgári anyakönyvezésről, a vallás szabad gyakorlatáról és az izraelita vallás recepciójáról szóló javaslatok. Nézeteltérések csak a bevezetés módja körül keletkeztek. November elejére az eddigi miniszterelnök helyzete végképp megrendült az uralkodó előtt, és Ferenc József a liberális Wekerle Sándort bízta meg kormányalakítással. A júniusi főrendiházi szavazáson már sikeresen keresztülment a polgári anyakönyvezés és a gyermekek vallásáról szóló javaslat, de a vallás szabad gyakorlásáról és az izraelita vallás recepciójáról szólók újra visszakérültek a képviselőház elé. Természetesen a halogatás az uralkodó nemtetszését fejezte ki. Wekerle Sándor most is kész lett volna feláldozni kormányát a kötelező polgári házasság szentesítése fejében, november végén újra felajánlotta lemondását Ferenc Józsefnek. Az előbbiek tekintetében immár méltányos ajánlatnak tűnt, így december 9-én az uralkodó megküldte a polgári házasság szentesítését a kormánynak, mire a kabinet benyújtotta lemondását. Az Országos Törvénytárban december 18-án hirdették ki, mint az 1894: XXXI. törvénycikket. Így a kor liberális szellemének megfelelően a század végén Magyarországon is megszülettek azok a törvények, amelyekkel megvalósult az egyház és az állam szétválasztása, és amelyek vallási téren is biztosították a polgári szabadságjogokat: az 1894: XXXI. törvénycikk a házassági jogról, a XXXII. törvénycikk a gyermekek vallásáról, a XXXIII. törvénycikk az állami anyakönyvekről. A folyamatba illeszkedő törvénycikkek az 1895: XLII., amely az izraelita vallásról, az 1895: XLIII. pedig a vallás szabad gyakorlatáról rendelkezik.

A házassági törvényről

Szilágyi Dezső igazságügyminiszter a képviselőház előtti beszédében összefoglalta a lényeges momentumokat, amelyeket szem előtt tartottak a törvény megalkotása közben. Ezek közül az első és legfontosabb, hogy a kötelező polgári házasságot iktatják törvénybe, mert csak így valósul meg az egységes, állami törvénykezés. Erre van szüksége az országnak a fennálló vallási sokszínűség miatt, hiszen az egységes jogrendszer megalkotása a cél, amely

nem tesz különbséget vallási és nemzetiségi hovatartozás szerint, így segítve a nemzeti egységesedést. A polgári jogegyenlőség, a vallásszabadság és az egyházak szabadsága a modern polgári állam legfontosabb tartópillérei, amelyeket immár Magyarországnak is ki kell építenie. Mindez magával hozza az egységes állami bíraskodást is. Az egyik legfontosabb változás azonban a házasság felbonthatósága, amit eddig a felekezeti jogok szabályoztak.

A válás lehetővé tétele hatalmas társadalmi vitákat váltott ki. A törvény ellenzőinek ez a kritérium volt a legerősebb fegyverük érvelésük alátámasztására, és a katolikus klérus még tovább szította azokkal a rémképekkel, amelyek a jövő nemzedék teljes vallástalanságát és hedonizmusát festették le, a legvégső lépcsőfok pedig a „szocializmus” mint anarchia lesz. Eddig a szeparáció, vagyis az ágytól és asztaltól való elválasztás volt szokásban, ami gyakorlatilag ugyanazt eredményezte, mint amit mostantól az elválás. A válást ellenzők táborának megnyugtatósára kihangsúlyozta az igazságügyminiszter, hogy szigorú alapelv alapján mondható csak ki a házastársak elválasztása, és ez a bebizonyított vétkesség. A felbontás csakis egyik vagy mindkét fél vétkességéből mondható ki, vagyis amikor valaki ellehetetleníti a további békés együttélést. A házasságot továbbra sem kötelező felbontani, csak ha a felek a bírósághoz fordulnak életviszonyuk rendezése céljából. Az egyház jogai tulajdonképpen csekély mértékben sérülnek, hiszen az új törvény kimondja, hogy a polgári kötés után bárki szabadon eleget tehet vallása előírásainak is, vagyis az egyházi kötés szabadon igénybe vehető – annak csupán kizárólagos érvényesítő jellege szűnik meg. Ráadásul az eddig szokásban lévő ágytól és asztaltól való elválás továbbra is fennmarad, mint a végelválás előtti olyan lépcsőfok, ami „próbára teszi” a feleket, hogy valóban külön akarják és tudják-e folytatni életüket.

Válás a „boldog békeidőkben”

Az új törvény életbelépése, vagyis 1895. október 1-je után vált a házasság törvény által felbonthatóvá az Osztrák–Magyar Monarchiában, szorosabban véve Magyarországon is. Még ebben az évben – azaz három hónap alatt – a Statisztikai Évkönyv tanúsága szerint 2129 bontókeresetet adtak be a bíróságokhoz, ebből a Budapesti Királyi Tábla területén 773-at. Sokan fordultak a bírósághoz olyanok, akik még az egyház előtt kötötték meg házasságukat, de gyakorlatilag az életközösség már régóta megszűnt közöttük. A lehetőség immár adva volt, hogy a megromlott és a csak névlegesen fennálló házasságot felbontsák – ez lehet a magyarázata annak, hogy a keresetekben bevallott különélés sokszor évekre rúg. A válások száma később tovább növekedett.

A BÍRÓSÁGI ELJÁRÁS

Amint láthattuk, a Házassági Törvény által lehetővé tett válás nagymértékben eltért napjaink lehetőségeitől. Ennek megfelelően a bíróság előtti eljárásnak is megvoltak a maga szigorú szabályai és sajátosságai. A kereset benyújtása után az érdemi tárgyalásra várni kellett. A tényleges pert békítő eljárás előzte meg. Itt mindkét fél, illetve törvényes képviselőjük figyelmét felhívták a házasság fontosságára. A békéltetés eredménytelensége esetén a feleknek másnap meg kellett jelenniük az érdemi tárgyalásra, ahol lehetőség szerint be kellett jelenteni a tanúk nevét. Az eljárás rendkívül fontos részét képezte a tanúkihallgatás, hiszen legtöbbször a vallomások alapján mondták ki – legalább – az egyik felet bűnösnek.

Általában a peres felek szülei, testvérei, rokonai, munkatársai és főbérleti vállalták a tanúskodást. A közeli rokonsági fok vagy a lekötelezettség természetesen közrejátszhatott a vallomások alakulásában, de valószínűleg az esetek többségében a valóságot tükrözték. A tanúkihallgatás után újabb tárgyalás következett, amikor általában a 6-12 havi ágytól- és asztaltól való különélést rendelték el. A házasságvédő javaslatot tett a kötelek fenntartása vagy felbontása mellett, ha megalapozottnak találta a keresetben foglaltakat. A határidő elteltét követően három hónapon belül lehetett beadni a végleges bontás iránti kérelmet. Ilyenkor újabb tárgyalás következett, ahol meghozták az ítéletet. A felek ezt megfellebbezhették, de a Kúriának háromféle lehetősége volt: jóváhagyhatta az elsőfokú ítéletet, megváltoztathatta, vagy hatályon kívül helyezhette. A fellebbezésnél azonban meg kellett várni a rendelkezésre álló tizenöt, illetve harmincnapos határidőt.

Ezek után nézzük meg a konkrétumokat. A perek sorrendjét a kereset benyújtása szabja meg, tehát a legkorábban beadott az első, függetlenül attól, hogy az elválasztást mikor mondták ki, vagy maga a házasság mikor kötöttet vagy szűnt meg – mint majd látjuk, jelentős eltérések mutatkoznak ezekben a kritériumokban. Nézzük meg, hogyan érvényesültek az eddigiek a gyakorlatban.

1. Flügl Ágoston kontra Flügl Ágostonné született Horky Teréz

A felperes, Flügl Ágoston, 1868. november 15-én született Máriagyűdön. Római katolikus vallású, apja foglalkozása molnár, ő maga a házasságkötésekor molnár és korcsmáros, és Kistótfalun élt. A felesége, Horky Teréz, öt évvel fiatalabb nála, ő 1874. május 5-én született Győrszigeten, Győr vármegyében. Szintén római katolikus vallású, a házasságkötéskor szakácsnéként dolgozott, a kereset beadásakor mindenes cseléd a cinkotai Turi Sándornál.

A keresetet 1909. február 18-án adta be a felperes férj, amelyből értékes információkat kapunk a felek életviszonyait illetően – érdemes idézni a lényesebb dolgokat:

„Nőm, született Horky Teréz, jelenleg mindenes czinkotai lakóssal 1896. október 26-án léptem házasságra a vokányi anyakönyvvezető előtt.

Nőm engem 1900. év márciusában a Budapesten, VII, Dohány utca 57. szám alatt volt lakásunkból, jogos és kényszerítő ok nélkül elhagyott, s azóta a házastársi együttélést velem vissza nem állította. Házasságunkból Anna, Margit leánygyermekünk – aki azonban elhunyt – és Gusztáv utónevű fiugyermekünk született.”

A Házassági Törvény 77. § a) pontja alapján kéri a felperes, hogy szólítsák fel feleségét az életközösség helyreállítására, mert különben hűtlen elhagyás címén kéri a házasság felbontását. A keresethez kötelezően csatolt házassági anyakönyvi kivonat mellett hatósági igazolást is mellékelni kellett, amely azt bizonyítja, hogy hol és meddig tartott a felek együttélése, illetve a gyermek halotti anyakönyvi kivonata is megtalálható. A törvény 77 §-ának a) pontja alapján felszólították a feleséget a házassági életközösség helyreállítására, mégpedig 15 napon belül, amelynek nem tett eleget. Ezek után a felperes időpont kitűzését kéri a békeltetésre, annak sikertelensége esetén pedig a tárgyalásra. Időközben kiderült a bírósági idézés kézbesíthetatlensége miatt, hogy alperes – a feleség – Kerepes községbe költözött, ahol a Véber családnál lakik. A békeltetésen sem jelent meg. Érdekes adalékkal szolgál a tárgyalás jegyzőkönyve:

„Felperes ügyvéd helyettése keresete értelmében kér ítéletet s a kiskorút alperes gondozására kéri bízni.

Alperes ügyvéd helyettése a felperest kéri keresetével elutasítani, mert az elhagyásra jogos oka volt, ugyanis amikor felperesnek, amikor elhagyta, 1900. március 28-án, sem üzlete, sem lakása nem volt, jövedelme sem volt, úgy hogy ha 11 hónapos gyermekével utcára nem akart maradni, távozni volt [kénytelen], továbbá a házasság tartama alatt becstelen kifejezésekkel illette, ütötte-verte, a visszahíváskor és jelenleg is egy más nővel él, úgy hogy a visszahívási határozatnak eleget nem tehetett. Ezen tények alapján felperes ellen a H. T. (Házassági Törvény) 80. § a) és c) pontja alapján viszontkeresetet támaszt, a házasságot felperes vétkeiségből kéri felbontani, a kiskorú részére havi 30 kor. (korona) tartásdíjat kér. (...)”

Egy újabb halasztás eredményeképpen a következő tárgyalást csak 1910-ben jegyzőkönyvezhették. Itt felperes mind az alperesi állításokat, mind a viszontkeresetben felhozott vádakát tagadja, és kéri az alperest elutasítani. Az alperes a felperes vagyoni viszonyaira nézve pedig előadja, hogy önálló kocsmája van, és évi jövedelme 3000 korona. A felperes mindezt tagadja, és továbbra is magának kéri a kiskorú gyermeket.

„Alperes kérdőpontjai tanúihoz:

- 1) Ismeri-e tanú peres feleket?
- 2) Igaz-e, hogy felperes férj, míg nejével élt, igen brutális ember volt, nejét ütötte, verte, becstelen szavakkal illette, s úgy kellett több alkalommal alperest férje kezei közül kiszabadítani?
- 3) Igaz-e, hogy ezen türehtetlen bánásmód miatt és még azért is volt kénytelen alperes a férjét 1900 márciusában elhagyni, mert akkor férjének sem foglalkozása, sem lakása nem volt, s teljesen képtelen volt nejét és gyermekét eltartani?
- 4) Igaz-e, hogy azóta alperesnő szolgálatával keresi kenyerét s férje azóta sem az alperesnő, sem gyermekük tartásához semmivel sem járul?
- 5) Igaz-e, hogy a házaselek különválása után felperes férj csakhamar összeállott egy nővel, későbbben egy másikkal, s ma is már mintegy 6 év óta közös háztartásban férj és feleség módjára él egy Amália nevű nővel?
- 6) Igaz-e, hogy alperesnő 454 kor. hozományt vitt készpénzben férjéhez? Mikor?”

A tanúkihallgatási jegyzőkönyvből:

Horky Júlia 50 éves, római katolikus, takarítónő; az alperes nővére. Vallomása alátámasztja az alperes vádjait, minden kérdésre igennel felel, de a harmadik kérdéshez hozzáfűzi, hogy alperes azóta a családjánál sem mutatkozott.

Özv. Schreck Edéné Horky Erzsébet, 54 éves, római katolikus, takarítónő; ő is az alperes nővére. Vallomásából kiderül, hogy sógora brutalitását (2. kérdés) csak az alperestől hallotta, és azt is, hogy testvérének 200 forinton felül volt hozománya, ezt az ő jelenlétében is mondta alperes a felperesnek, aki ezt el is ismerte (6. kérdés). A többi kérdésre igennel felelt.

Bozsényik Imre, 39 éves, római katolikus, cipész; az alperes sógora. Mindegyik kérdésre igennel felel, kivéve a hatodikat, amelyiket nem tudja.

A többi tanú nem jelent meg a kihallgatáson, így újabb határnap lett kitűzve, 1910. július 13. Ekkor már megjelent a Flügl házaspár, a felperes szülei.

Flügl Márton, 67 éves, római katolikus, kocsmáros. Ő a felperes apja, az alperes apósa, és vallani akar. Elismeri fia keresetének bizonytalanságát, és tanúsítja, hogy a fia többször is bántalmazta menyét, akinek a különélés óta szolgálatba kellett állnia, hogy meg tudjon élni.

Állítja, hogy a fia egy Amália nevű nővel él együtt már 7-8 éve. A hozományra vonatkozólag nem tudja, hogy menyee hozott-e pénzt a házasságba, de ha mégis, azt valószínűsíti, hogy fiával közösen felélhették.

Flügl Mártonné Flick Erzsébet, 61 éves, római katolikus, háztartásbeli. A felperes anyja, és vallani akar. Az ő vallomása annyiban tér el férjétől, hogy az ő szeme láttára a fia nem bántalmazta az alperest. A jegyzőkönyv tanúsága szerint felperes továbbra is a vádak elutasítását kéri, mondván, hogy az elhagyás és a vissza nem térés szándékosságának elmondásával alperes maga ismerte be vétkeességét.

„Alperesnek pedig azt, hogy az elhagyásra s a vissza nem térésre jogos oka volt, bizonyítani nem sikerült. – A kihallgatott tanúk alperes legközelebbi rokonai s így e viszonynál fogva valomásuk figyelembe nem jöhet, de amit tudnak is, csak az alperestől tudják, s így közvetlen tapasztalaton alapuló tényeket nem bizonyítottak.

Nem bizonyította alperes, hogy éheztettem, hogy tetteleg vagy szóval bántalmaztam, sem azt, hogy más nővel élek együtt, vagy hogy hozzám hozományt hozott. Van egy gazdaszszonyom az igaz, de ezzel együtt nem élek, vele meg nem engedett viszonyt nem folytatok.

A viszontkereset megítélését ellenzem azért, mert egyrészt a tényállítások bizonyítást nem nyertek, másrészt pedig a H. T. 77. §-ára alapított keresettel szemben a 80. §-ra alapított kereset viszontkeresetül nem állhat, s mert alperes, ha igazak volnának is az ellenem emelt vádak, azokat nekem meg[bocsátotta].

Alperes kér viszsonkeresete értelmében ítéletet. Kéri hogy felperes mondassék ki vétkesnek (...). A kihallgatott tanúk vallomása által viszsonkereseti állításaim mind beigazolást nyertek. Nem csak az én rokonaim, hanem felperes saját atyja is vallja eskü alatt, hogy felperes engem ütött, vert, s hogy jelenleg is egy nővel együtt él. Felperes viszsonkereseti állításaimat a per során meg sem kísérelte megcáfolni, csak most hozakodik elő azzal, hogy ő engem hívott vissza, s hogy senkivel nem él, az az Amália neki csak gazdaasszonya. Mindezen most előadott felperesi állítások, a mesék világába valók. Felperes a per során kötelezte magát a gyermek tartására, s beleegyezését adta abba, hogy azt az én gondjaimra bízassék.

A hozományt illetőleg:

Schreck Edéné Horky Erzsébet tanú vallja, hogy felperes beismerte az ő jelenlétében, hogy felperes boltjához alperes hozományt vitt. A sommás törvény 97. § analogiája szerint alperes kéri a maga részére pótkeskü megítélését a tekintetben, hogy férjhez menetele alkalmával 227 forint 454 korona hozományt vitt, s ebből Flügl Mártonné adott vissza 60 koronát, a többi felperesnél maradt. Esetleg felajánlja a főesküt felperes részére »esküdjék meg, hogy férjhez menetele alkalmával alperes nem vitt 454 korona hozományt«.

Itt tette meg a házasságvédő is a javaslatát: „(...) mivel a felperes kereseti állításait bebizonyítottak látom, nem ellenzem a házasság felbontását.” Érdekes, hogy a felperes állításait látja megalapozottnak, és nem az alperesét – ha az ítélettel vetjük össze, valószínűsíthetjük, hogy csak elírásról lehet szó, hiszen ott a felperest ítélik vétkesnek.

1910. november 15-én elrendelik a hat hónapra szóló ágytól és asztaltól való elválasztást. A fél év eltelte után adta be az alperes a kérvényét a házasság végleges felbontására. Az ismételt békéltetésen alperes kijelentette, hogy nem békül. A felek pedig kijelentették, hogy időközben változás nem történt, egyhangúlag ítéletet kérnek.

Az ítélet 1912. május 28-án született:

„Felperest keresetével elutasítja, ellenben alperes viszonykeresetének helyt ad, ehhez képest a Flügl Ágoston és Horky Teréz között a vokányi állami anyakönyvvezető előtt (...) létrejött házasságot felperes hibájából az 1894: XXXI. tc. 80 §-ának a) és c) pontjaiban meghatározott bontó okok alapján ezennel bíróság felbontja, és felperest a törvény 85 §-a alapján vétkesnek nyilvánítja.

A házasságból született Anna Margit, meghalt uottan (...), Budapesten született Gusztáv nevű fiúgyermek véglegesen az alperes anya gondviselésére és nevelésére bízatik, a házasságból több gyermek nem származott.

Indokok

Felperes a házasság felbontását a H. T. 77 §-a a) pontja alapján kérte, alperes felperes elutasítását kívánta és viszonykeresetileg kérte a házasság felbontását, felperes vétkeségének megállapításánál a H. T. 80 §-ának a) és c) pontja alapján.

Felperest keresetileg el kellett utasítani, mert az előbbi ok szerint alperes jogos okból szakította meg az életközösséget, és a bírói határozatnak e szerint nem volt köteles eleget tenni, s kir. Törvényszék (...) tanúk vallomásából megállapítja, hogy felperes a házasság együttélés idejében alperessel durván bánt, becstelen szavakkal illette, ütötte, verte, úgy hogy sokszor kellett alperest a férje kezei közül kiszabadítani, e miatt volt kénytelen alperes a házasság együttélést megszakítva felperest elhagyni, megállapítható, hogy felperes azóta sem alperes sem gyermeke eltartásáról nem gondoskodik és közel 6 év óta egy más nővel él férj és feleség módjára, megállapítható, alperes felperesnek 400 korona hozományt adott, felperesnek fentebb vázolt részében állandó jellegű szándékos viselkedése nemcsak a házastársi kötelesség súlyos megsértése, de erkölcstelen élet megátalkodott folytatása.

Tekintve, pedig hogy felek között kibékülést sem az ismételten megejtett bírói békéltetési kísérletek, sem pedig a feleknek (...) elrendelt 6 havi ágytól és asztaltól való különélése nem eredményeztek, de az a feleknek már több, mint 12 év óta tartó különélése után nem is remélhető.

A felek házassági köteléke az 1894: XXXI. tc. 80 §-ának a) és c) pontjai alapján felperes hibájából felbontandó és a 85. § értelmében felperes vétkesnek nyilvánítandó.

A házasságból született gyermek elhelyezése és tartása iránti intézkedés a H. T. 95 §-án alapul, felperest a hozományi tőke és kamatainak visszafizetésére azért kellett kötelezni, mert a hozományt a házasság megszűnésével a férje nejének vissza adni köteles (...)”

Az adatokból kitűnik, hogy ez a házasság rövid életű volt: a házasságkötés után három és fél évvel a feleség elhagyta a férjét. Szembetűnő azonban, hogy a közös élet megszűnte után kilenc évvel később adta be a felperes a keresetet. Vajon milyen cél vezérelte? Csak feltételezésekre futja: talán ezután akarta törvényesíteni kapcsolatát az „új asszonnyal”? Egy esetlegesen születendő, vagy már meg is született gyermek, vagy gyermekek álltak ennek a háttérében? Bár ez is szokatlan lenne – miért ennyi év után gondolt csak rá a férj, hogy nevet adjon nekik? Furcsa adalék, hogy nem a feleség adta be a keresetet – akit pedig minden jel szerint rendszeresen bántalmaztak ebben a házasságban. Sem fizikai, sem lelki, sem anyagi biztonság nem várt rá, ennek ellenére megelégedett az elhagyással, a törvényesen neki járó

gyermek- és nőtartásról pedig lemondott. Elég valószínű, hogy a perrel együtt járó anyagi és lelki megpróbáltatásokat akarta elkerülni. A bíróság a viszonykeresetnek adott helyt, és ebben bizonyítással nagy súllyal esett latba az a tény, hogy a felperes férj szülei is a menyükhöz adtak igazat. Az ítélet kimondta a hozomány visszaadását, ami bizonyítással jól jöhetett az asszonynak – már ha visszakapta –, hiszen a hajdan szakácsnőként dolgozó nő immár cselédként tartotta el magát és gyermekeit.

2. Nagy Zsigmond kontra Borbély Mária

Az alperes férj, Nagy Zsigmond foglalkozása kocsis volt a házasságkötés idején, evangélikus református vallású, apja földműves, anyja földbirtokosnő volt. Ő 1872. április 9-én született. Feleségéről, a felperesről, Borbély Máriáról még kevesebb derül ki a házassági anyakönyvi kivonatból, annyit azonban megtudunk róla, hogy 1872. november 15-én látta meg a napvilágot, édesapja majoros volt, és ugyancsak evangélikus református vallásban kereszteltette meg a lányát.

A keresetet a feleség 1909. október 5-én nyújtotta be a királyi Törvényszékhez, és vagyoni helyzetére való tekintettel engedélyezték számára a szegényjogos bélyegmentes perelés lehetőségét. A kereset sok értékes információt tartalmaz:

„Nagy Zsigmond nyomdai segéd munkás lakossal (...) 1903 évi július hó 5-én házasságot kötöttem. Férjemtől még házasságunk előtt hat gyermekem született, a kik közül négy meghalt, kettő pedig életben van. Életben lévő gyermekeink (...) Mária Erzsébet és (...) Zsigmond. Ezeket a gyermekeinket férjem a magáéinak ismerte el és törvényesítette is. Több gyermekünk nem is született.

Férjemmel a házassági együttélést 1908. évi február hó 23-ig folytattam, a mikor is férjem azt a helyhatósági bizonyítvány szerint megszüntette, a közös lakást elhagyta s engem és gyermekeinket a legnagyobb nyomorban hagyott.

Házassági együttélésünk nem volt boldog. Férjem velem és gyermekeinkkel szemben goromba, brutális volt s állandóan ütött és vert bennünket. Jelenleg pedig, mint értesültem, egy más nővel ágyasságban él együtt.

Férjem e magaviseletével a házassági viszont annyira feldulta, hogy további együttélésünk és gyermekeinknek az ő felügyelet alatt való nevelése lehetetlenné vált. Kénytelen vagyok tehát ellene az 1894. évi XXXI. tc. 80. § a) és c) pontjai alapján a házasság felbontása iránt keresetet indítani.

[Ugyanezen pontok alapján kérem a házasság felbontását] férjem hibájából az ő vétkeségének kimondása mellett, nekem férjem nevének további viselését megengedni, a férjemtől (...) született kiskorú gyermekeket az én nevelésemre és gondozásomra bízni, férjemet arra kötelezni, hogy nekem nő- és gyermektartás címén havi 30 K-t s keresetért és tárgyalásokért felszámított 200 K perköltséget végrehajtás terhével fizessen.”

Az első békéltetést még ugyanebben a hónapban megtartották, ahol alperes nem akart békülni. Az október 30-án lefolytatott tárgyalás jegyzőkönyve:

„Felperes keresetét fenntartja, s hivatkozottakat kéri a [beterjesztett] kérdőpontokra kihallgatni.

Alperes tagadja a felperesi [vádakat], őt keresetével s vagyoni igényeivel elutasítani kéri s előadja, hogy felesége tőle 1904. évben megszökve felkereste s akkor őt Nagy Istvánnal

találta együtt a kivel szerelmi viszonyt folytatott, tanú erre Schlosser Ferencz; ezután azonban a felperessel újra összeállt s együtt élt vele 1908. február 23-ig, a mikor felperest, a ki kutakodása daczára öcscsének, Nagy Imrének pénzt adogatott, rajta kapta, hogy nevezettel egy ágyban feküdt, ekkor elkeseredésében felperest párszor pofon ütötte, úgy őt mint öcscsét elkergette; tanú erre T. Gyula és Nagy Imre (...).

Felperes az alperesi állítások tagadása mellett őt viszontkeresetével elutasítani kéri.”

Felperes is és alperes is magának kéri a kiskorú gyermekeket. A törvényszék elrendeli a tanúk kihallgatását.

„2) Igaz-e, hogy az alperes a házassági együttélés alatt felperessel állandóan durván bánt, s őt és gyermekeit állandóan ütötte, verte?

3) Igaz-e, hogy az alperes nejét és gyermekeit elhagyta, s azóta egy más nővel ágyaságban él együtt?

4) Mit tud még tanú ez ügyben?

Bél Józsefné, 39 éves, görög katolikus vallású, csiszár neje.

Ad 1) Igen, nálam voltak két évvel ezelőtt viceházmesterek.

Ad 2) Ezelőtt két évvel [...] egy izben alperes vasárnap reggel jött haza és a felperestől pénzt kért, mert az azt nem akart neki adni, [akarta] őt ütni és verni, majd baltát ragadott ellene, amelyet férjem csavart ki kezéből; alperes nejét és gyermekét állandóan ütlegette.

Ad 3) Ezt csak felperestől tudom.

Ad 4) Felperest nekünk kellett alperes elől elbújtatni, mert leszúrással fenyegette. Nagy Imrét, minthogy állása nem volt, felperes tartotta ki lakással és kosztal, ami ellen alperes nem tiltakozott.

György Mihályné szül. [?] Mária, 25 éves, római katolikus, [...] neje.

Ad 2-3) Ezekről nem tudok.

Ad 4) Peres felek leánya ez év májusban nálam volt; egy izben alperes elvitte és részegen hozta haza, elmenetelekor egy asszony várta, a kire azt mondta, hogy az a felesége és hogy neki két felesége is van, mert az asszony nem felperes volt.

Tunyogi és nem Tigonvi Gyula, 48 éves, református, [...] segéd.

Peres feleket ismerem, nekem Nagy Imre mondta, hogy egy izben, mikor bátyjáról azt hitte, hogy részeg, oda feküdt sógornője mellé az ágyba s hogy a paplan alatt összefogdosta s e miatt fivére őt baltával elhajtotta; szerelmi viszonyt nem említett.

Gengel Lajos, 25 éves, római katolikus, vendéglős. Én csak felperest ismerem, a ki azelőtt 5 hónapig 6 hónapon át nálam lakott albérletben férj és feleség módjára egy idegen nővel, a kiről tudom, hogy nem a felesége, gyermekük is született. Egyebet nem tudok.”

Az év őszén rendelik el a hat havi ágytól és asztaltól való elválasztást. A határidő lejárta után a felperes feleség kérvényezi a házasság végleges felbontását, és igazolja, hogy a hat hónap alatt az életközösséget nem állították helyre. Ezen kívül előadja, hogy a kiskorú gyermekek házasságon kívül születtek és a férje azokat – mint utólag kiderült –, nem törvényesítette, de a gyermekek tartásáról intézkedni nem szükséges. Ellenben igényt támaszt férje ellen nőtartás címén a keresetben is igényelt 30 koronára. A házasságot a H. T. 80. §-ának a) és c) pontja alapján kéri felbontani a férj hibájából, és megengedni kéri a férje nevének viselését.

Az újabb békeltetés eredménytelen volt.

A házasságot a 80. § a) pontja alapján bontották fel, a 85. § alapján alperest nyilvánították vétkesnek, felperesnek pedig megengedték férje nevének viselését, és a kiskorú gyermekeket is felperes gondozására bízták. Az ítélet indoklásában megismétlik a felperes válókeresetében felhozott vádakát – a törvényszék azokat bebizonyítottak találta.

1912. február 12-én Nagy Zsigmond fellebbezést nyújtott be az elsőfokú ítélet ellen.

„Borbély Mária felperesnek ellenem indított házassági bontóperében hozott (...) ítélet egész terjedelme ellen fellebbezéssel élek, s kérem az iratokat a királyi ítélőtáblához felterjeszteni, holis az elsőfokú ítélet megváltoztatását, felperes keresetének elutasítását s a költségekben való marasztalását kérem.

Indokok: A királyi törvényszék tévesen állapította meg, hogy más nővel laktam együtt férj és feleség módjára, mert ez tanúvallomásokkal hitelt érdemlőleg igazolva nem lett. A (...) sz. jegyzőkönyvben Gangel tanú azt állítja ugyanis, hogy csak felperest ismeri (engem, alperest tehát nem), ezután megint azt, hogy felperes élt mással együtt. Gangel tanú zavaros, ellentmondó vallomása alapján pedig a házasságot felbontani nem lehet.

Tunyogi Gyula ellenben azt vallotta, hogy Nagy Imrétől közvetlenül azt hallotta, hogy Nagy Imrét feleségemmel házasságtörésen értem s e miatti felháborodásomban, – nem is tudva, mit cselekszem –, baltát ragadtam ugyan, de mégse bántottam vele senkit se. Igaz, hogy feleségemnek öcsémrel, Nagy Imrével elkövetett házasságtörése miatt szemrehányásokat tettem feleségemnek, de utóbb mégis kibékültünk, s ezután több mint hat hónap eltelt, vagyis így a házasságtörés, mint azok a cselekmények, amelyeket én a házasságtörés feletti felindulásomban állítólag elkövettem elévültek, s a kereset az elévülési határidő eltelte után lévén leadva, ennél fogva bontó okként figyelembe nem vehető (...)

Az alperes a tanúk vallomását nem fogadja el, szerinte azok nem felelnek meg a valóságnak, ellenben kéri a kiskorú Zsigmondot az ő részére ítélni – a leányt felperesnél hagyná.

A budapesti királyi ítélőtábla ítélete 1912. május 1-én kelt:

„A budapesti királyi ítélőtábla a fellebbezés folytán a (...) következő ítéletet hozott.

Az elsőbíróság ítéletét azzal a kiegészítéssel, hogy a gyermekek utólagos házasság által törvényesítették, a házasságból több élő gyermek nem származott, a nőtartást és a gyermekek tartási díja – helybenhagyja.

Indokok: Igaz ugyan, hogy Gengely Lajos tanú azt adta elő, hogy csakis felperest ismeri, azonban vallomásának tartalmából megállapítható, hogy felperes alatt alperest érti. Ennek és özv. Házi Jánosnének vallomásából megállapítható, hogy alperes az életközösség megszűntetése óta ágyassági viszonyban él. Ez a viselkedése önálló bontó ok. Támogatására szolgál alperesnek az együttélés alatti sértő magaviselete, mert a kereseti jog tekintetében [az] elévült. A H. T. 84. §-a értelmében ez tehát csak támogató bontó ok.

A királyi ítélőtábla az elsőbíróság ítéletét a megfelelő kiegészítéssel (...) a fentiekkel nem ellentétes indoklás alapján hagyta helyben mégis kiemelve azt, hogy a tanúk vallomása alapján megállapítható ugyan az elhagyás mint kereseti bontó ok, ámde felperes emiatt fellebbezéssel nem élt s így az figyelembe nem jöhet.”

Ebben a perben a felperes a feleség, aki elég szokatlan körülmények után indult a házasságba: későbbi férjétől az együttélés ideje alatt hat gyermeke született, bár közülük csak kettő maradt életben. A férj valószínűleg elhitette feleségével, hogy a gyermeket elimerte a hatóságok előtt is, hiszen a keresetben a feleség arról számol be, hogy azokat törvényesítették.

A per folyamán derül csak fény ennek ellenkezőjére. A házasságkötés idején már mindketten betöltötték harmincadik életévüket, tehát valószínűleg nem fiatalkori hóborttal van dolgunk. A felperes keresetében azt vallja, hogy közös életük nem volt boldog – megkeserítette azt társának brutalitása. Felmerül a kérdés, hogy miért született meg a hat gyermek, ha így viselkedett a későbbi férj a családjával? Minderről nem tudunk biztosat, de az iratokban sehol sem találunk utalást a feleség lt foglalkozására. A tanúvallomásokból derül ki csupán, hogy az asszony viceházmesterként dolgozott. Ez a foglalkozás igen alantas munkát takar: a viceházmester a házmester alatt helyezkedik el a ranglétrán, és a munkája is ennek megfelelő: a lépcsőház takarítása, a szemét összeszedése. Kiderült, hogy férj testvéröccse is velük egy háztarásban lakott, illetve hogy a házasság egyik fél sem nevezhető a házastársi hűség mintaképének. A keresetben megnevezett boldogtalanságot a tanúvallomások is megerősítik. A házasságkötéstől az elhagyásig majdnem öt év telt el, a kereset beadásától a válás kimondásáig pedig két és fél év. Az ügy végére meglehetősen gyorsan pont került, bár fellebbezés is történt, igaz, érdemi változtatás nélkül. Ilyen tanúvallomások mellett másra nem is lehetett számítani.

A férj nevének viselése fontos kritérium, s jellemző mind a mai napig. Akkoriban még fontosabb mondanivalót hordozott: a külvilág számára bizonyította, hogy a gyermekek nem törvénytelen kapcsolatból származnak (bár ebben az esetben gyakorlatilag igen).

3. Schäffer Borbála kontra Szigethy Ernő

A felperes feleségről, Schäffer Borbáláról csak annyi derül ki, hogy paszományosnő. Férje, Szigethy Ernő cipészsegédként dolgozott, ő római katolikus vallású, 1884. május 24-én született és apja gazda volt. A kereset beadásakor még ismeretlen helyen tartózkodott.

„A [mellékelt] házassági anyakönyvi kivonat tanúsága szerint 1907. április hó 28-án házasságot kötöttem Szigeti Ernő budapesti lakossal, aki azonban engem házasságunk után alig pár nappal a [csatolt] helyhatósági bizonyítvány tanúsága szerint minden jogos ok nélkül elhagyott s azóta ismeretlen helyen tartózkodik, s így kénytelen vagyok ellene a válópert folyamatba tenni. – Tisztelettel kérem (...) a tek. Kir. Törvényszéket:

méltóztassék jelen rendes válókeresetem tárgyalására határnapot kitézni, arra alperest hirdetményileg idézni, részére ügygondnokot kirendelni s azután a Budapesten 1907 április 28-án kötött házasságunkat alperes hibájából az 1894: XXXI. tc. 80. §-a a) pontja alapján ítéletileg felbontani s alperest a költségek viselésére kötelezni.

Szegényjogon bélyegmentes. 1909. október 12.”

A helyhatósági bizonyítvány tanúsága szerint utolsó együttlakásuk a Lehel tér 6. szám alatt 1907. november 30-ig volt, és a házasságból gyermek nem született.

Október 19-én viszont visszaküldték a felperesnek a keresetet azzal az indokkal, hogy az alperes ismeretlen helyen tartózkodik.

A feleség köröztette Szigeti Ernőt a főváros területén, és sikerült kideríteni, hogy a Hernád utca 26. szám alatt lakik. Az adatok birtokában a keresetet újból beterjesztette. Az első békítésen alperes azonban nem volt hajlandó békülni. A másnapi tárgyaláson azonban az alperes nem jelent meg. A házasságvédő is megtette javaslatát, miszerint a házasság felbontását nem ellenzi.

A következő tárgyalás határnapja 1910. szeptember 23-a volt.

„Személyesen megjelent felperes kéri a házasság felbontását, mert alperes 1907 évi november hó 30-án minden ok nélkül elhagyta és azóta tartásáról nem gondoskodik és feléje sem néz.

Az alperes az elhagyás indokául azt hozza fel, hogy a szerelem elmúlt, ő már nem szereti felperest. Nem ellenzi a házasság felbontását, de a saját gondozására kéri a gyermekeket.”

Alperes bejelentette két tanúja, és az alperes sem jelent meg a tárgyaláson. Végül – lakcímtudakolás után – a felperesi kérdőpontok alapján sikerült kihallgatni a tanúkat:

„Szimacsek Henrik, 53 éves, római katolikus, paszományos.

1-2) Azt tudom, hogy alperes hosszabb idő óta külön él a feleségétől, vele nem törődik, őt nem tartja. Azt is tudom, hogy felperes, mint férjes nő együtt élt egy Römer János nevű emberrel; hogy most is együtt élnek-e, azt nem tudom.

Schäffer Ferencz, 29 éves, római katolikus, cipésmester. A felperes fivére, alperes sógora, a többi általános kérdésre nemmel felelt, a törvényes figyelmeztetés után:

1-2) Tudom, hogy alperes külön él a feleségétől, vele nem törődik, róla nem gondoskodik, felperes viszont együtt él egy Römer János nevű emberrel.

Tanú kéri a részére kirótt bírság elengedését, mert ő mint tanú megjelent, az előszobában várakozott, azonban egy tanú elküldte azzal, hogy nem lesz tárgyalás; a mulasztása vétlen volt.

A bíróság a fenti okból Schäffer Ferenczre kirótt bírságot elengedi.

Alperes kéri a maga részéről is viszontkeresetileg a házasság felbontását a H. T. 80. § a) pontja alapján, mert felperes együtt él egy idegen férfivel; kéri ehhez képest mindkettőjük vétkeességére való tekintettel a perköltségek megszüntetését, hogy alperes együtt él Römer Jánossal, ezt a ma kihallgatott két tanú igazolta.”

1911. november 14-én elrendelik a hat havi ágytól és asztaltól való elválasztást. A határidő 1912 júliusában már lejárt, amikor is felperes kéri a házasság végleges felbontását. Az előírások szerinti újbóli békeltetésen felperes bejelentette, hogy változás nem történt, és újabb előadni valója sincs, ítéletet kér.

„Ítélet

(...) A királyi törvényszék házasságot alperes hibájából a H. T. 80. § a) bontó ok alapján felbontja, s alperest a 85. § alapján vétkesnek nyilvánítja; egyuttal alperest viszontkeresetével elutasítja. (...)

Indokok: Az alperes beismerésével, valamint (...) tanúk vallomásaival bizonyítva van, hogy alperes (...) felperest jogos ok nélkül elhagyta, azóta tőle külön él, vele nem törődik, eltartásáról nem gondoskodik; alperes ezzel szándékosan és súlyosan megszegte házastársi kötelezségeit. (...)

A felek házassági köteléke a 80. § a) alapján alperes hibájából felbontandó és a 85. § értelmében alperes vétkesnek nyilvánítandó volt.

Nem lehetett azonban helyt adni alperes viszontkeresetének, mert az ugyancsak a már megnevezett tanúkkal igazolt az a ténykörülmeny, hogy felperes az életközösség meg-

szüntetése utáni időben egy Römer János nevű férfival élt együtt, nem alkalmas a 80. § a) pontjában meghatározott bontó ok megállapítására. 1913. február 25.”

Viszonylag zökkenőmentes úgyról van szó ebben az esetben: a felek fiatalon, valószínűleg szerelemből, de még inkább heves fellángolástól vezérelve összeházasodtak, majd az újdonsült férj alig fél évi házasság után eltűnt. A fiatalasszony életkora nem derült ki az iratokból, de minden valószínűség szerint alig húsz éves lehetett (a férj huszonkét évesen nősült). Az a tény, hogy a még férjes asszony egy másik férfival létesített életközösséget a férje eltűnése után, nem vonta maga után a bíróság büntetését – hiszen ebben az esetben nem házasságtörésről van szó. Az ügy lezárását egyedül a férj és a tanúk kerestetése hosszabbította meg három és fél évre.

Befejezés

Az fentebb bemutatott perekben vannak visszatérő motívumok, amelyek segítik is nekünk, késői érdeklődőknek, a munkáját, és egyszerre hátráltatják is. A bírósági eljárás sablonjai mögött egyszeri és egyedi emberek vannak, és csupán életük egy szelete tárul elénk – a valódi érzésekről, a mélyben meghúzódó okokról a bíróság hivatalos, megszokott, ismétlődő kérdései nem hoznak felszínre semmit. A feltételezések is csak a mindennapi logika szüleményei, egyáltalán nem biztos, hogy helyesek is.

Ezzel a néhány bontóperrel csak bepillantást kaphattunk a huszadik század eleji társadalom életének azon momentumába, amelyről legtöbbször csak az érintett felek tudtak, hiába maradtak fenn utánuk a válási periratok. Az egyetlen biztos következtetés talán csak az lehet, hogy az emberi kapcsolatok akkor is ugyanolyan törekenyek voltak, mint manapság. Dédszüleink korában is – de bármikor a történelemben – az ember érzései, féltékenysége, sértődöttsége, vágyai, lehetőségei és számításai ugyanazokba a zsákutcákba vezettek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANTALÓCZY PÉTER et al.: *Felekezeti egyházjog*. Budapest, 2004.
- GROSSCHMID BÉNI: *A házasságjogi törvény: 1894. XXXI. t. cz. 1–2. kötet*, Budapest, 1898–1903, Politzer-féle Könyvkiadó Vállalat.
- GYÁNI GÁBOR – KÖVÉR GYÖRGY: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. 2. javított kiadás 3. változatlan utánnyomása, Budapest, 2004, Osiris.
- KOVÁTS GYULA: *A házasságkötés Magyarországon egyházi és polgári jog szerint*. Budapest, 1883.
- MITROVICS GYULA: *A polgári házasság törvényei párhuzamban az eddigi házassági joggal. Egyházjogi tanulmány*. Külön lenyomat a sárospataki lapokból. Sárospatak, 1895.
- PACH ZSIGMOND PÁL et. al. (szerk.): *Magyarország története tíz kötetben*. 7/1. Készült a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében. A másodikhoz képest változatlan kiadás. Budapest, 1988, Akadémiai Kiadó.
- GERGELY ANDRÁS (szerk.): *Magyarország története a 19. században*. Budapest, 2003, Osiris.
- RÁCZ LAJOS: *A polgári házasság intézményének megvalósulása Magyarországon*. Jogtörténeti

Értekezések. 4. szám. Az ELTE Magyar Jogtörténeti Tanszékének kiadványai. Szerkeszti: Kovács Kálmán, Budapest, 1972.

Rév Erika: *Váloperek krónikája*. Budapest, 1986.

RODERICK, PHILLIPS: *Amit Isten összekötött... A válás rövid története*. Budapest, 2004, Osiris.

SALACZ GÁBOR: „A reverzális kérdés Magyarországon”. *Katholikus Szemle*, 1937/1. 9–27.
www.1000ev.hu

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Budapest Főváros Levéltára. VII. 2. c. V. 749/1909.

Budapest Főváros Levéltára. VII. 2. c. V. 668/1909.

Budapest Főváros Levéltára. VII. 2. c. V. 682/1909.

CSICSELY ILDIKÓ

A kiegyezés hatása a dohánytermesztésre

A magyar gazdaság egyik specifikuma a dohánytermesztés volt. Az osztrák tartományokban már I Lipót 1728-ban bevezette a dohányjövedéket, az Appaldót¹. A császárnak, amidőn vadászati készüléke megújításának költségei felett aggódott, Khevenhüller gróf azt az ajánlatot tette, hogy elvállalja a költségeket, ha a császár Alsó-Ausztriában a kizárólagos dohánykereskedés jogával ajándékozza meg. Az uralkodó elfogadta az ajánlatot.” Az egyedárúságot Mária Terézia az 1749. november 21-én, és az 1750. november 3-án kiadott császári nyílt paranccsal módosította és kiegészítette.² Az összes osztrák tartományban bevezették.. 1859-ig a dohányegyedárúságot adóbréletli rendszer szerint kezelték, amely nem bizonyult pénzügyi szempontból eléggé jövedelmezőnek, s 1784. állami kezelésbe ment át. Az összes koronaországra kiterjesztették, de akkor még nem jártak sikerrel Magyarországon. Csak egy évszázaddal később, az 1850-es császári pátens rendelkezése nyomán válik hazánkban is állami monopóliummá, addig termesztése és kereskedelme is szabad volt. A rendelet értelmében 1851. március 1-jével a dohány termesztése és árusítása a kincstár jogai közé tartozott, ami azt jelentette, hogy csak engedéllyel lehetett termeszteni, csak a kincstárnak volt szabad eladni az általa megszabott feltételek, árak mellett. Az államhatalom képviselői tetszésük szerint szabályozhatták a termelés menetét és cserélhették ki a termelőket. 1852-ben a közös dohányvállalat a Császári és Királyi Osztrák Dohányjövedék nyugaton a lichtensteini hercegségtől egészen Bukovináig, és Sziléziától Hercegovináig terjedt. 1867-ig Ausztriával közösen kezelték, a kiegyezés következtében megtörtént a felosztás magyar és osztrák dohányjövedékre.” „dohányjövedék mindkét állam területén egyenlő törvény s igazgatási rendszabályok szerint fog kezeltetni.”³

Milyen hatásai voltak a monopólium bevezetésének?

1. AZ IGAZGATÁSI RENDSZER KIÉPÜLÉSE

Az 1867-ben önállósult magyar dohánymonopólium fokozatosan kinőtte a Pénzügyminisztérium belső igazgatási irányítását. 1882-től adminisztratív vezetését elválasztották